

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ПРАВА

**«ПРАВА ЛЮДИНИ В ПЕРІОД
ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ»**

Збірник матеріалів Міжнародної науково-
практичної конференції
(м. Одеса, 1 листопада 2024 року)

2024

УДК
341.231.14:355.271(062.552) П68

*Друкується за наказом ректора Національного університету
 «Одеська юридична академія» О. В. Тодошчака
 (наказ № 3177-44 від 08.10.2024 р.)*

Відповідальний редактор – президент Національного університету «Одеська юридична академія», академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Ківалов С.В.**
Заступник відповідального редактора – проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права, Заслужений юрист України **Аракелян М.Р.**

Укладачі:

Бехруз Хашматулла Набісвич – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;
Мануїлова Катерина Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;
Грушко Мальвіна Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;
Гребенюк Дмитро Олегович – PhD, асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Адреса редколегії:

Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, м. Одеса, 65009, вул. Фонтанська дорога, 23. Тел. +38(048)719 8685

«Права людини в період збройних конфліктів»: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини. 1 листопада 2024 р., м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2024. 539 с.

© НУ «Одеська юридична академія», 2024

© Кафедра міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»

<https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf>

7. Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів: Постанова ЕКОСОР 2005/20 від 22 липня 2005 року. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e54#Text

8. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту. Основні стандарти належної практики щодо документування сексуального насильства як злочину згідно міжнародного права. Перше видання: червень 2014. URL:

https://www.wicc.net.ua/media/int_protokol.pdf

Ключові слова: права потерпілих, воєнні злочини, захист прав, процесуальні гарантії, документування, розслідування, кримінальне провадження.

Грабинський Михайло Ігорович

*доцент, доцент кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана
Франка*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНЦЕПЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Перехідне правосуддя є ключовим інструментом захисту прав людини та відновлення справедливості у країнах, які пережили збройні конфлікти чи політичні кризи. Воно спрямоване на

розслідування злочинів, відшкодування шкоди постраждалим і зміцнення довіри до правосуддя. Досвід інших країн дозволяє ідентифікувати основні проблеми, виклики та шляхи їх вирішення, що є особливо актуальним для України.

Нейл Крітц у своєму дослідженні «Перехідне правосуддя: як демократіям, що зароджуються, розквитатися з колишніми режимами» («Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes») у 1995 році вперше ввів термін "перехідне правосуддя" [1]. Сьогодні перехідне правосуддя активно вивчається та використовується неурядовими організаціями, науково-дослідними установами та іншими зацікавленими сторонами [2], а також і міжнародними організаціями.

Механізми перехідного правосуддя формувалися через еволюцію практичного застосування у країнах після конфліктів. Їх досвід пропонує Україні ефективні інструменти для подолання наслідків порушень прав людини, воєнних злочинів і злочинів проти людяності, забезпечуючи відповідальність, справедливість та примирення. Україні необхідно створити нормативну базу для впровадження таких елементів, як кримінальне переслідування, репарації, встановлення істини та заходи примирення. Перехідне правосуддя вивчається крізь призму політичних, правових, соціальних і культурних аспектів, що також знаходить відображення в освітньому процесі [2].

Нормативну основу перехідного правосуддя формують чотири основні галузі міжнародного права: міжнародне право прав людини, міжнародне

гуманітарне право, міжнародне кримінальне право та право біженців [3, р. 3].

Право жертв порушень на захист визначено у Керівних принципах і керівних положеннях ООН щодо права на захист і відшкодування жертвам грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (далі – Керівні принципи) [4].

Термін "жертва" є важливим для визначення суб'єкта, який зазнав збитків, оскільки він ґрунтується на принципі справедливого ставлення. Згідно з Додатком 8 до Керівних принципів, жертвами вважаються особи, що зазнали фізичних, психічних або економічних втрат, а також порушень основних прав через грубі порушення міжнародного права прав людини чи гуманітарного права, включаючи їхніх близьких. Пункт 11 Керівних принципів визначає, що жертви мають право на рівний доступ до правосуддя, інформації про порушення та адекватну компенсацію, яка повинна бути оперативною і пропорційною тяжкості збитків. Окремо зазначено, що важливо розробити процедури для колективних вимог і забезпечити національні програми підтримки у випадку неспроможності винної сторони компенсувати збитки. Ключовим аспектом є також захист приватності жертв і мінімізація ризиків залякування чи помсти [5].

Модель перехідного правосуддя є комплексною системою, що інтегрує договірні принципи захисту прав людини, економічні інтереси в постконфліктний або поставторитарний період та політичну доцільність суспільних трансформацій [6].

Концепція перехідного правосуддя є ключовим

інструментом подолання наслідків збройних конфліктів та масштабних порушень прав людини. Вона включає імплементацію міжнародних норм гуманітарного права, забезпечення відшкодування збитків, реабілітацію та гарантії неповторення порушень. Особливу роль відіграє захист прав людини, що слугує індикатором суспільних змін і стабільності перехідного процесу.

Міжнародне право прав людини є основою цієї моделі, забезпечуючи нормативну базу для практик перехідного правосуддя, які адаптуються до конкретних умов. Для України важливим завданням залишається використання міжнародного досвіду, розробка законодавства та впровадження ефективних механізмів, що гарантують справедливість і підтримку постраждалим [5; 6; 8].

Захист прав людини є основою моделі перехідного правосуддя, оскільки саме ці права часто порушуються в умовах соціальних криз і збройних конфліктів. Міжнародно-правові акти, зокрема Європейська конвенція з прав людини (1950) та Загальна декларація прав людини (1948), відіграють ключову роль у формуванні механізмів відновлення порушених прав.

Європейська конвенція закріплює базові права, такі як право на свободу, справедливий суд і захист від дискримінації, що стають об'єктом захисту у процесі відновлення правового статусу постраждалих. Норми Загальної декларації, зокрема право на відшкодування, справедливий суд і участь у керівництві своєю країною, спрямовані на процедурне забезпечення принципів перехідного правосуддя.

Механізми перехідного правосуддя покликані відновити ці права, акцентуючи на їх фундаментальному значенні для демократичних і постконфліктних держав. Вони слугують інструментом гарантування рівності, справедливості та соціальної інтеграції [6].

Необхідні норми щодо перехідного правосуддя можна відшукати і у нормах *soft law*. Зокрема, у Порядку денному засідання Ради з прав людини Генеральної Асамблеї ООН від 9-27 вересня 2019 року підкреслено, що порушення міжнародного гуманітарного права, такі як геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності, слід розглядати як порушення основних прав людини, що потребують обов'язкового розслідування та покарання винних. Державам рекомендовано розробляти стратегії перехідного правосуддя для досягнення стійкого миру, справедливості, встановлення істини та примирення, зокрема шляхом створення судових та позасудових механізмів для захисту прав жертв конфліктів [6; 9].

Організація Об'єднаних Націй сприяє узгодженню процесів перехідного правосуддя з міжнародними стандартами, використовуючи Статут ООН та основні складові міжнародного права. ООН визначає основні права в перехідний період, зокрема право на справедливий суд, право на правду, відшкодування та запобігання повторення порушень. Договірні органи, судова практика та декларації мають важливе значення для виконання міжнародних зобов'язань держав [10].

Захист прав людини в перехідних та постконфліктних суспільствах, згідно з Доповіддю

Генерального секретаря ООН від 21 серпня 2004 року, має враховувати як правові та інституційні потреби, так і політичні аспекти. Для ефективного вирішення цих питань необхідна консолідація влади, оскільки сама влада може бути сприйнята як загроза правам людини. Рада Безпеки ООН відіграє важливу роль у формуванні правосуддя перехідного періоду, зокрема в контексті порушень прав людини, відповідальності та інституційної реформи. Проте, існує недостатня кількість доказів, які б підтверджували ефективність підходів Ради у впровадженні правосуддя перехідного періоду на місцевому рівні [6].

Тривала окупація українських територій створює серйозні виклики після деокупації, зокрема у сфері захисту прав людини. Це включає збір інформації про масові порушення прав людини, катування, зниклих осіб, а також про арешти і депортації. Крім того, спостерігаються масові виїзди громадян на непідконтрольні території або до країни-агресора з побоюванням перед відповідальністю. Проблемою є також переслідування цивільного населення, що викликає соціальні напруження через підозри в колабораціонізмі. Суспільний запит на "очищення" нації може поглибити внутрішні конфлікти. Попри це, Україна потребує впровадження перехідного правосуддя, що є необхідним для стабілізації і відновлення справедливості в післяконфліктний період [11].

О. Мартиненко, керівник аналітичного напрямку Української Гельсінської спілки з прав людини, наголошує на необхідності розробки

національної моделі перехідного правосуддя для України. Це дозволить встановити діалог з усіма громадянами, постраждалими від конфлікту та окупації, а також забезпечити стійкий мир і дотримання прав людини на звільнених територіях. Перехідне правосуддя може стати основою для розвитку країни в майбутньому. Встановлення істини та досягнення примирення є критичними для українського суспільства через складну історію та воєнні конфлікти. Ретельне розслідування порушень прав людини дозволить з'ясувати причини та наслідки конфліктів, а примирення вимагатиме діалогу між різними соціальними групами з метою побудови мирного суспільства [2; 8].

Адвокація у межах перехідного правосуддя виступає важливим інструментом захисту прав людини та зміцнення громадянського суспільства. Вона сприяє підвищенню обізнаності суспільства про правові механізми впливу на державну політику, забезпечує громадський контроль та просуває практики моніторингу, зокрема у сфері дотримання прав людини.

Ефективне застосування інструментів перехідного правосуддя з акцентом на захисті прав людини може відновити довіру до державних інституцій і сприяти мирній трансформації конфліктів. Використання міжнародного досвіду, заснованого на виконанні правових зобов'язань і визнанні порушень усіма сторонами конфлікту, дозволить Україні побудувати систему справедливого правосуддя та забезпечити належну підтримку постраждалим [5; 6; 7].

Висновки. Захист прав людини є центральним

елементом концепції перехідного правосуддя. Міжнародно-правові акти, такі як Європейська конвенція з прав людини та Загальна декларація прав людини, формують правову основу для реалізації перехідного правосуддя. Механізми перехідного правосуддя сприяють реінтеграції постраждалих у суспільство та зміцнюють довіру до державних інституцій. Громадський контроль і участь суспільства є важливими для процесу відновлення справедливості.

Джерела:

1. Kritz N.J. Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes. 1995. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Transitional_Justice.html?id=A2c9E7TZXhEC&redir_esc=y
2. Татаренко Г. В. Перехідне правосуддя: виклики для України. Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів, співробітників закладів вищої освіти і наукових організацій, юристів-практиків, магістрантів, аспірантів, докторантів, представників громадських організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств та інших установ. м. Київ, 29 березня 2024 р. 2024. С. 93-97. URL: <https://dspace.snu.edu.ua/handle/123456789/1222>
3. Guidance Note of the Secretary-General: United Nations Approach to Transitional Justice, UN, 10 March 2010. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf
4. Basic Principles and Guidelines on the Right to a

Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law. *UN General Assembly Resolution 60/147*, 16 December 2005. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

5. Бортнік О. Г. Значення для цивільного судочинства принципів отримання репарацій в умовах перехідного правосуддя. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 19 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 167-172. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/16994>

6. Філатов, В. В. Міжнародно-правові акти у сфері прав людини як основа механізмів перехідного правосуддя. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 472-477. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.68>

7. Герасимчук С. С. Правові засади розвитку громадянського суспільства в Україні в умовах перехідного періоду. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 1. С. 26-30. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.165>

8. Грушко М., Мануїлова К. Концепція перехідного правосуддя в умовах збройного конфлікту в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2021. №3. С. 312–316. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.51>

9. Права людини та правосуддя перехідного періоду: Пункт 3 Порядку денного Ради з прав людини Генеральної Асамблеї ООН від 9–27 вересня 2019 року. URL: <https://documents-ddsny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G19/282/31/PDF/G1928231.pdf?OpenElement>

10. Теплицька Н. В. Роль ООН та її структур в забезпеченні перехідного правосуддя в постконфліктних державах. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3 (2022). С. 36-39. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.6>

11. Сербіна А. Перехідне правосуддя після збройного конфлікту: як примирити людей після деокупації? 13.09.2023. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/perekhidne-pravosuddia-pislia-zbroynoho-konfliktu-iak-prymyryty-liudey-pislia-deokupatsii/>

Ключові слова: перехідне правосуддя, конфлікт, міжнародна практика, амністія, реституція, міжнародні організації, інституційні реформи, громадська підтримка, мирний процес.

МАЛУНЦ А.Е.

Звичаєві норми міжнародного права як об'єкт тлумачення81

ГУРТІЄВА Л.М.

До питання про початок стадії підготовчого провадження за КПК України (в аспекті реалізації окремих положень юридичної визначеності) 86

Секція № 2

Захист прав людини в Україні під час воєнного стану

ДРАКОХРУСТ Т.В.

Співпраця національної поліції України з державними та міжнародними органами в умовах посилення міграційних процесів: виклики, можливості та перспективи розвитку 93

КОЗЛЕНКО П.Ю.

Правова людина за часи російської агресії: наративи емпатії та моральності99

ШИНКАРЬОВ Ю.В.

Окремі питання застосування інституту призначення покарання в умовах воєнного стану 104

КОСТРОМІНА О.Г.

Процесуальні гарантії захисту прав потерпілих від воєнних злочинів: виклики документування та особливості розслідування 109

ГРАБИНСЬКИЙ М.І.

Захист прав людини в концепції перехідного правосуддя 113

КОНОНЕЦЬ О.М., КАЛІНЧУК Д.О.

Захист прав людини в Україні під час воєнного стану 123

КОНОНЕЦЬ О.М., МЕЛЬНИК В.І.

Аналіз воєнних злочинів: ретроспектива вчених діянь після повномасштабного вторгнення росії в Україну 128

НЕВАРА Л.М., ПОЛЯНИЦЯ С.Є.

Злочини рф проти українського народу в аспекті порушення заборони катувань 135

БОЛЬШАКОВА О.В.

Трансформація реалізації прав людини в Україні під час воєнного стану 140

NEVARA L.M., ZHYLA I.

Legality of human rights restrictions according to the european convention on human rights during the state of martial on the territory of ukraine 145

МУРЗАНОВСЬКА А.В., ЦИНИК А.І.

Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи 150

ЦИБУЛЬСЬКА О.Ю.

Щодо питання правозахисної діяльності в сфері укладення шлюбів громадянами України з іноземцями та їх розірвання157